

quam se lectioni aut scriptioni dedit, nisi propitiato precibus Deo; quique candide confessus est, quidquid sciret, non tam se studio aut labore suo sibi peperisse, quam divinitus accepisse: ideoque humili et concordī obsecratione Deum simul omnes exoremus, ut in Ecclesiæ filios spiritum scientiæ et intellectus emittat, et aperiat eis sensum ad intelligendam sapientiam. Atque ad uberiore percipiendos divini bonitatis fructus, etiam B. Virginis Mariæ, quæ sedes sapientiæ appellatur, efficacissimum patrocinium apud Deum interponite; simulque deprecatōres adhibete purissimum Virginis Sponsum B. Josephum, et Petrum ac Paulum Apostolos maximos, qui orbem terrarum, impura errorum lue corruptum, veritate renovarunt, et cœlestis sapientiæ lumine compleverunt.

Denique divini auxilii spe freti, et pastorali vestro studio confisi, Apostolicam benedictionem, cœlestium munerum auspiciem et singularis nostræ benevolentie testem, vobis omnibus, Venerabiles Fratres, universoque Clerico et populo singulis commisso, peramanter in Domino impertimur.

Datum Romæ, apud S. Petrum, die 4 Augusti ann. 1879, Pontificatus nostri anno secundo.

LEO PP. XIII

DILECTO FILIO LEONI PHILIPONA
E SOCIETATE A S. PAULO NUNCUPATA,

BONIS LIBRIS EDENDIS

LEO PP. XIII

DILECTE FILI, SALUTEM ET APOSTOLICAM BENEDICTIONEM

Libenter admodum accepimus, te una cum aliis Sodalibus tuis curam suscepisse typis edendi S. Doctoris Aquinatis « *Questiones Disputatas* » adjecto ejusdem opere « *De Ente et Essentia* »; atque hujusmodi Vos lucubrationes quatuor voluminibus accurate esse complexuros. Hoc vestrum consilium Nobis, Dilecte Fili, gratum et jucundum fuit; perspicimus enim curarum vestrarum ope opportune fieri, ut hæc gravissima Angelici Doctoris opera studiosæ juventuti facile usui esse possint, ac ad omnium utilitatem qui solidam scientiam diligunt, sine gravi impendio late dimanent. Quapropter probamus ultro optimam industriam vestram, atque uti ei superiori tempore ob alia monumenta illustria sapientiæ Sancti Doctoris a Vobis edita, favoris Nostri testimonium præbuimus, ita nunc ob nova hæc volumina quæ a Vobis evulgantur, ipsam laude et commendatione Nostra prosequimur. Implorantes autem a Domino ut utilibus laboribus vestris propitius adsit, ac efficiat ut ii ad incrementum veræ doctrinæ, et ad gloriam suam plene proficiant, Apostolicam Benedictionem quam postulasti, Dilecte Fili, tum tibi, tum aliis sodalibus tuis, conjunctam sensibus paternæ Nostræ dilectionis, peramanter in Domino impertimus.

Datum Romæ, apud S. Petrum, die 8 januarii, an. 1883, Pontificatus Nostri anno quinto.

LEO P. P. XIII.

APPROBATION DE M^{OR} DE VERDUN

EVÊCHÉ

de

VERDUN

Verdun, 1er mars 1883.

MONSIEUR.

L'encyclique *Æterni Patris* placée en tête de votre édition des *Quæstiones disputatæ* de saint Thomas d'Aquin révèle la pensée à laquelle vous avez obéi et l'opportunité de votre entreprise.

Léon XIII invite notre génération à revenir à la philosophie chrétienne. Au mal intellectuel de notre époque il offre le remède en nous montrant dans la doctrine de l'Ange de l'École le repos et le support de la foi. L'Œuvre catholique de Saint-Paul réclame sa part dans l'accomplissement de ce noble et salutaire programme : elle offre aux maîtres et aux disciples sous un format commode et à des prix faciles les œuvres philosophiques de celui qui est proclamé le maître par excellence.

Les quatre volumes qui renferment les *Quæstiones disputatæ* et l'opuscule *De Ente et Essentia* sont le complément nécessaire de la *Somme théologique* et de la *Somme contre les Gentils*, éditées précédemment par votre maison. Toute la doctrine rationnelle du Docteur angélique sur Dieu, l'homme et le monde, dont les principes sont résumés et dispersés dans les deux *Sommes*, se trouve ici réunie, développée, expliquée. Comme le remarque avec justesse l'éminent professeur qui vous donne son précieux concours, entre plusieurs commentateurs de la doctrine de saint Thomas, le meilleur sans contredit est celui que nous donne saint Thomas lui-même.

C'est donc avec la plus grande satisfaction, Monsieur, que votre Evêque joint sa bénédiction à celle que vous avez reçue déjà du Souverain-Pontife, et souhaite à cette édition, que vous exécutez avec tant de soin et au prix de si grands sacrifices, le meilleur succès.

† AUGUSTIN, évêque de Verdun.

A. M. D. G.

IN DOCTORIS ANGELICI *Quæstiones Disputatæ*

ET IN LIBRUM *De Ente et Essentia*

MICHAELIS DE MARIA

E Societate Jesu

In Pontificia Universitate Gregoriana Philosophiæ Professoris

PRÆFATIO

Admirabilis illa ac nunquam satis collaudata Encyclica « *Æterni Patris* », qua supremus Ecclesiæ catholicæ Magister Leo XIII universos sacrorum Antistites omnesque viros ingenii laude præstantes allocutus, philosophiæ instaurationem ad Aquinatis mentem sapientiamque esse exigendam molendamque luculenter significavit, amplissimis expressit verbis, uberes admodum atque copiosos jam consecuta est fructus; philosophiam quippe illam, quam pene dimissam et ab omnibus derelictam dolebamus, ad pristinam sedem, ad veterem honoris gradum non uno in loco plaudentibus bonis omnibus restitutam ipsi conspeximus. — Ubique enim terrarum homines ingenio, probitate, atque omni laudum genere florentes, ut tanti Pontificis voluntati atque optatis obsecundarent, nihil intentatum reliquerunt, ut Aquinatis sapientia ab omnibus cognita, omnibus probaretur, maxime duceretur, præsertim a juvenibus, qui tum in ceteris scholis, tum vel in primis in Ecclesiasticis seminariis in spem bonam Ecclesiæ succrescunt. Omnes tempora maturari et tandem advenisse animo letabamur, cum catholica juvenus a certorum ætatis nostræ philosophorum nutantibus dogmatibus, ambiguis falsisque pronuntiatis ac doctrinis abducta ad purissimam illam se reciperet sapientiam, quæ per tot sæcula tanta claritatis luce christianam

societatem illustravit atque complevit, tantam professoribus suis peperit gloriam, tantam Religioni et ipsi civitati attulit utilitatem, tantos in Ecclesie infensissimis hostibus concivit fremitus, furores, iracundie aestus. Quare non sine magna voluptate adolescentibus quamplurimos nobis ducibus eo conspicimus facile venire, quo sine duce ipsi superatis summis difficultatibus vix pervenimus.

Ad hos fructus velocius uberiusque capessendos, omnes sane intellexerunt nullam potiore, melioremque reperiri posse rationem, nullam viam esse expeditiorem, quam Aquinatis immortalia volumina studiosius diligentiusque conquirere, typis edita in vulgus spargere ac disseminare, ante omnium oculos ponere. Quocirca typographorum catholicorum solertiam non mediocriter excitare viri pietate ac sapientia præstantes ut operam suam collocarent in illis præsertim operibus pervulgandis, quæ Summus Aquinas, « vir ingenio docilis et acer, memoria facilis et tenax, vitæ integerrimus, veritatis unicæ amator, divina humanaque scientia prædives » (Encyclica « Æterni Patris »), exaravit atque conscripsit. Magna profecto fuit honorum expectatio, sed exitus omnium expectationem longe superavit. Nam cum plurimi inter typographos prompto atque alacri animo huic se dediderint operi persequendo, et nulli industria, nulli labori ac studio, nullis pepercierint sumptibus, brevi temporis intervallo præstantissimorum Doctorum, præsertim Thomæ Aquinatis Doctorum principis, opera apud omnes gentes divulgata; atque ita de Theologia, de Philosophia, de scientiis omnibus, de humana societate, de juventutis disciplina, de christiana denique Religione fuerunt optime meriti.

Inter hos viros Religionis utilitatibus ac commodis servientes nemo erit ita injustus rerum æstimator, qui non recensendos putabit homines illos pietate præstantes, Religionis amore inflammatos, qui apud generosam Gallorum gentem sodalitiū quoddam excitaverunt, cui nomen *Societatis a Sancto Paulo* inditum attributumque voluerunt; quodque omnem operam, omne studium, omnem industriam in eo collocat ut propriis typis excudantur tenui modicoque pretio vendendi optimi quique libri rei christiane provehendæ quam maxime accomodati.

Hæc Consociatio, quam honoris laudisque gratia hic nominavi, simul ac voluntatem atque desideria Pontificis Maximi internovit,

nihil sibi antiquius, nihil melius, nihil præstabilius aggrediendum arbitrata est, quam Doctoris Angelici opera iterum iterumque suis divulgare typis, eaque per omnes Europæ civitates disseminare, spargere, propagare.

Quare Aquinatis *Sermones et opuscula concionatoria*, Summam contra Gentiles, et imprimis Summam Theologicam pluries edidit; adeo ut ex piæ Consociationis officina numerosissima prodierint exemplaria, quæ Aquinatis sapientiam ad longinquas usque transtulere regiones. Quapropter, non pauci, qui antea Aquinatis philosophiam aspernabantur utpote in ea excolenda parum versati vel prorsus inexercitati, posteaquam illam gustaverunt, vehementer adamare, incredibili studio conquirere, summis laudibus honestare, eique se excolendos penitus tradere sanctum ac solemne habuerunt.

Hoc tametsi optantibus, non insperantibus tamen neque mirantibus veræ philosophiæ cultoribus accidit; nam hæc Theologica Summa, hæc inquam divina humana sapientiæ Summa, quam « Patres Tridentini in ipso medio conclavi ordini habendo una cum divinæ Scripturæ codicibus et Pontificum Maximorum decretis... super altari patere voluerunt unde consilium rationes oracula peterent » (Encyclica « Æterni Patris »), quæstiones universæ sive Theologiæ sive Philosophiæ admirabili brevitate perstringuntur, incredibili perspicuitate enodantur, sapientia pene divina explicantur.

At inter cetera Doctoris Angelici opera facile præstare *Quæstiones disputatas* inter doctos atque scientiarum peritos constat. Omnes enim in hoc insigni ac præclaro opere et rerum, quas enucleandas evolvendisque aggreditur copiam ac præstantiam admirantur, et robur, vim, efficaciam, quibus infensissimos Christianæ Philosophiæ hostes impugnat ac refellit, summis laudibus prosequuntur: adeo ut omnium iudicio singularis hæc Aquinatis attributa sit laus, nullam eum in his Quæstionibus rem defendere, quam sapientissime non probet, nullam oppugnare, quam funditus non evertat.

Quamobrem jamdudum erat in votis, atque optatis virorum scientiarum laudè nobilium harum *Quæstionum disputatarum* novam quamdam recentemque parari atque adornari editionem, quam hisce nostris temporibus non solum utilem, sed maxime accomodatam atque necessariam fore rebantur. Quam ad rem et

ab ipsa pietissima Sancti Pauli Societate ut nitidis elegantibusque typis hæc Quæstiones ederentur auctor fui, et operam ingeniumque contuli, ut quantum locorum intercapedo, quantum mee quibus distineor occupationes paterentur ac sinerent, ea editio sic in adspæctum lucemque prodiret, ut non indigna videretur scientiarum cultoribus, et non mediocrem afferre posset utilitatem studiosis juvenibus, iis præsertim, quos philosophia imbuendos instruendosque suscepi, quosque unice semper dilexi.

Equidem nemo inficiabitur harum *Quæstionum disputatarum* exemplaria adeo rara esse, ut non sine magna difficultate, eaque magno pretio comparanda reperiantur. Omnes vero ultro fatebuntur *Quæstiones* has *disputatas* omnibus politioris philosophiæ amatoribus et præsertim adolescentibus, qui in Ecclesiasticis Seminariis sese edocendos scientias tradiderunt, esse non modo opportunas, sed etiam necessarias.

Bellum hæc nostra tempestate terribimum ac luctuosum in Christianam Religionem atque in Apostolicam Sedem homines nefarii ac perditii scientiæ ac philosophiæ nomine moliantur audacia incredibili, temeritate non ferenda. Materialismi, Ontologismi, Pantheismi, Idealismi opposita, ac pugnantia systemata ex Physica, Anthropologia, Ideologia, naturali consecutione derivari autumant ac decernunt. Quocirca æquum est, immo necessarium ex iisdem scientiis veritatem doctrinamque perniciosis illis systematibus oppositam haurire, adversariorum tela retundere, atque in ipsos hostes intorquere.

Verum hos, quos paulo ante meminimus adversarios, minus periculosos, minus extimescendos puto; nam philosophiam tametsi evertere ac labefactare funditus conentur, tamen ipsa absurda deliramenta, ipsa perversa, quæ in medium lucemque proferre conantur dogmata, eos refellunt ac coarguunt, suorumque auctorum mentem a veritate aversam, animosque corruptos erroribus, tenebris obductos patefaciunt.

Aliud sanè est adversariorum genus magis periculosum, quippe domesticum; eorum videlicet philosophorum, qui peripateticam Aquinatis philosophiam aspernantes in natura, rerumque principii explicandis inter veteres Democritum, inter recentiores Cartesium auctores ac magistros secuti omni ope studioque revocare conantur veterum philosophorum opinionem jamdudum dimissam, cuncta ex atomis substantialiter immutabilibus compo-

nentium, ex quarum varia complexione, motione, concursu illa conficiuntur, universa, quæ in peripatetica Aquinatis philosophia productioni eujuspiam novæ formæ tribuuntur.

« Doctrina hæc, uti perbelle sapienterque notavit Cardinalis Sfortia Pallavicino « Phantasiæ nostræ infirmitati blandita, quæ « phantasia supra corporum dimensiones motionesque nihil « cognoscit, magnam illexit sectatorum turbam ex iis maxime, qui « metaphysicæ sacris nihil initiati, quod suæ intelligentiæ vel « arduum vel ignotum experiebantur, idem inane ac falsum desiderabant. Sed hujus doctrinæ labes postea detecta; quippe « turbans quæ super Eucharistiæ mysteriis ab Ecclesia docemur, « nec non parum accomodata iis, quæ de humanæ animæ natura « Lateranense concilio pronuntiavit. »

Quæ superius disputavit Pallavicinus de facili propagatione atomistarum sententiæ, eodem fere pacto prolata fuere a Tullio Tascul., lib. IV, cap. III. Ita enim romanæ eloquentiæ princeps causas persequitur, quamobrem magna minorum philosophorum turba apud Romanos peripateticæ de rerum corporatarum natura Epicuri ac Democriti anteferebat sententiam.

« Itaque illius veræ elegantisque philosophiæ quæ ducta a Socrate « in Peripateticis adhuc permansit..... nulla fere sunt, aut pauca « admodum latina monumenta, sive propter magnitudinem rerum « occupationemque hominum, sive etiam quod imperitis ea probari posse non arbitrabantur: cum interim illis silentibus « C. Amafanius extitit dicens. Cujus libris editis commota multitudo contulit se ad eandem potissimum disciplinam, sive quod « erat cognitu perfacilis, sive quod invitabatur illecebris blandis « voluptatis, sive etiam quia nihil prolatum erat melius, illud « quod erat tenebant. Post Amafanium autem multi ejusdem « æmuli rationis multa cum scripsissent Italiam totam occupaverunt. Quodque maximum argumentum est, non dici illa « subtiliter, quod et facile ediscantur et ab indoctis probentur; id « illi firmamentum esse disciplinæ putant ! »

Hæc sententiâ, quam Tullius tam festivo insectatur, quamque Pallavicinus phantasiæ blandientem, sed a ratione dissonam describit, a recentibus rerum physicarum cultoribus propagari ac disseminari in vulgus coepit multorum animis firmiter insedit, lateque propagines distendit, quanto cum veræ philosophiæ discrimine ac jactura ex eo vel facillime intelligi potest, quod ex ipsa

tot exorti errores, tot opiniones a vero admodum discrepantes, tot falsa dogmata hodiernam philosophiam pervadunt ac commaculant. Hæc enim novandi licentia infinitis erroribus circa ipsa sciendi principia omnium animos mentesque aspersit. « Nihil enim, uti monet laudatus Pallavicinus, frequentius, quam ut error errorem gignat, præsertim si error sit circa principia; is enim fluviorum ritu, quo a fonte longius labitur, eo latius amplificatur. »

His omnibus incommodis, hisque gravissimis malis medicina petenda est ex sublimi angelicaque Aquinatis sapientia, quæ et in omnibus sanctissimi Doctoris voluminibus refulget et maxime per emicat in *Questionibus disputatis*, in quibus universæ philosophiæ præstantissima capita inveniuntur aberrime acutissimeque tractata ac discussa.

Has *Questiones disputatas* ex omnibus posterioribus sæculis viri sapientissimi dignas existimaverunt, quæ et in magno haberentur pretio et in omnium manibus versarentur. Harum quippe plures corporatarum rerum, hominis, substantiarum immaterialium essentiam, facultates atque originem ita profunde ac luculenter explicant, ut vera etiam principia, quibus physica niti debet perspicue exinde eruantur, et hodierni Materialismi fundamenta ipsa penitus convellantur. Questiones aliæ omnia, quæ ad sensitivam intellectivamque hominis cognitionem spectant, tanta doctrinæ ac sapientiæ copia prosequuntur, ut et veterum et maxime nostræ ætatis ontologorum vanitas cuilibet legenti manifestetur. Aliæ demum de rebus finitis ac mutabilibus, de Deo ipso perfectissimo et immutabili rerum ceterarum conditore philosophica ratione et methodo ita disserunt ut recentiorum Pantheistarum machinationes, conterta sophismata, impia ac nefaria molimina qualibet veritatis specie spoliari ac nudari videantur.

Quæ enim persepe Aquinas in aliis operibus cursim ac summatim delibavit, in *Questionibus disputatis* uberrime versat, diligentissime tractat, ab adversariorum conatibus ac calumniis fortiter vindicat.

Quapropter hoc præclarum opus ceterorum ipsius Aquinatis operum jure merito haberi potest, uti quoddam quasi commentarium ab ipso Aquinate exaratum ad genuinam ejus mentem ac doctrinam percipiendam sæpe necessarium, semper peropportunum atque utile; quo fit ut omnibus liceat sine temporis jactura, sine

deceptionis metu ad fontem ipsum potius accedere, quam rivulos consecrari. Neque sic erit pertimescendum ut tanti Doctoris sapientia tenebris offundatur atque obscuretur ab illis, qui præjudicatis abrepti opinionibus et partium studio incitati, quod ipsi docent animamque inducent suam, mentem doctrinamque esse Aquinatis confidenter, ne dicam audacter sanciant; qua ex re quod ipsi senserint, non quod Aquinas docerit nobis patescit, et sic eorum inconstantia ac levitate Aquinatis non mediocriter minuitur auctoritas, quæ semper apud viros doctos maxima fuit. Quocirca sapientissime Leo XIII, in sua admirabili Encyclica « *Æterni Patris* » huic occurrens incommodo inquit : « Provideat ut sapientia S. Thomæ ex ipsis ejus fontibus hauriatur. »

Si huic Pontificis Summi præcepto obtemperaverint sinceri veritatis, christianæque philosophiæ sectatores, cessabunt profecto tot dissensiones, tot contraria studia, tot diversæ, distractæque sententiæ inter eos, qui sub eodem Aquinatis vexillo militare gloriantur; collatisque consiliis ac viribus poterunt omnes simul christianam philosophiam in tanta rerum animorumque perturbatione ad sedem illam restituere, ex qua per summum nefas, summamque rei christianæ calamitatem fuit exturbata atque ejecta.

Huic fini obtinendo conferet vehementer, non hæsitans affirmo, quippe experimento edoctus, *Questiones disputatas* diu noctaque in manibus habere, easque perlegere frequenter, meditari assidue, veracemque Aquinatis sententiam, si in ceteris operibus dubia videtur, ex illis depromere. Infinitus certe essem, si loca illa *Questionum disputatarum* recensere ac commemorare vellem, in quibus Aquinas noster copiose et acutissime explicat abstrusas quasdam reconditioresque questiones, quas in aliis operibus obiter leviterque prosequitur. Sed ne ea, de quibus supra commemini, a me videantur affirmata gratuito, perpauca eaque præstantiora loca citabo, quæ, quod a me dictum fuit ab omni falsitatis suspicione remotissimum esse ostendent.

Gravissima sane extitit ac intellectu difficillima plenisque concertationum disputationibus agitata questio illa de substantiali corporum compositione ex prima materia et forma, tanquam ex primo subjecto et actu substantiali. Hanc rerum corporatarum compositionem elegantissime Tullius Aristotelem Peripateticosque secutus exposuit atque illustravit. Academ., lib. I, cap. vi.

Hanc eandem sententiam, doctrinamque vir sanctissimus, ingenioque præpotens Augustinus, Ecclesie catholice decus atque ornamentum maximum, lib I, de Genesi ad litteram, cap. xiv et xv, fatetur non ab hominibus in terris didicisse, sed ab ipso Deo enixis precibus edoceri impetrasse. Ast si in hac questione, quæ intimam corporalis creaturæ essentiam, quæ remotissima a sensibus est, scrutatur, omnia difficilia sunt atque obscura, illud vero difficillimum a sapientibus semper putatum est; undenam videlicet in substantialibus corporum mutationibus novæ formæ [Latini ex grecis eas *qualitates* (ἰσότητες), substantiales nimirum ac specificas, vocabant, quibus efficiebantur, quæ appellantur *qualia* (ἰσότης)] ortum originemque habeant.

Aquinas, qui persæpe et variis in locis questionem hanc subtilissimam captque arduam vix tetigit atque indicavit, in *Quæstionibus disputatis* illam agit ac copiosissime et solvit ac explicat acutissime. Nam De Pot., q. iii, a. 8, inquirens, utrum Deus operetur in natura creando, hæc disserit ad hanc rem aptissima.

• Respondeo dicendum : Circa istam questionem diversæ fuerunt opiniones. Quarum omnium videtur radix fuisse unum et idem principium, secundum quod natura non potest ex nihilo aliquid facere : ex hoc enim aliqui crediderunt quod nulla res fieret aliter nisi per hoc quod extrahebatur a re alia in qua latebat, sicut de Anaxagora narrat Philosophus (in I Physic., com. xxxii et xxxiii), qui ex hoc videtur fuisse deceptus, quia non distinguebat inter potentiam et actum; putabat enim oportere quod actu præexisteret illud quod generatur. Oportet autem quod præexistat potentia, et non actu : si enim non præexistet potentia, fieret ex nihilo; si vero præexisteret actu, non fieret : quia quod est, non fit.

• Sed quia res generata est in potentia per materiam, et in actu per suam formam, posuerunt aliqui, quod res fiebat quantum ad formam materia præexistente. Et quia operatio naturæ non potest esse ex nihilo, et per consequens oportet quod sit ex præsuppositione, non operabatur, secundum eos, natura, nisi ex parte materiæ, disponendo ipsam ad formam. Formam vero, quam oportet fieri et non præsupponi, oportet esse ex agente qui non præsupponit aliquid, sed potest ex nihilo facere : et hoc est agens supernaturale, quod Plato posuit datorem formarum. • Et hoc Avicenna dixit esse intelligentiam ultimam inter sub-

stantias separatas. Quidam vero moderni eos sequentes, dicunt hoc esse Deum. Hoc autem videtur esse inconveniens. Quia cum unumquodque natum sit simile sibi agere (nam unumquodque agit in eo quod actu est, hoc scilicet quod est in potentia id quod agendum est), non requireretur similitudo secundum formam substantialem in agente naturali, nisi forma substantialis geniti esset per actionem agentis. Ex quo etiam id quod in genito acquirendum est, actu in generante naturali invenitur, et unumquodque agit secundum quod actu est; inconveniens videtur, hoc generante prætermissis, aliud exterius inquirere.

• Unde sciendum est quod istæ opiniones videtur provenisse ex hoc quod ignorabatur natura formæ, sicut et primæ provenerunt ex hoc quod ignorabatur natura materiæ. Forma enim naturalis non dicitur univoce esse cum re generata. Res enim naturalis generata dicitur esse per se et proprie, quasi habens esse, et in suo esse subsistens; forma autem non sic esse dicitur, cum non subsistat, nec per se esse habeat; sed dicitur esse vel ens, quia ea aliquid est; sicut et accidentia dicuntur entia, quia substantia eis est vel qualis vel quanta, non quo eis sit simpliciter sicut per formam substantialem; unde accidentia magis proprie dicuntur entis, quam entia, ut patet in *Meta physic.* (Lib. VII, com. ii.) Unumquodque autem factum, hoc modo dicitur fieri quo dicitur esse. Nam esse est terminus factionis; unde illud, quod proprie fit per se, compositum est. Forma autem non proprie fit, sed est id, quo fit, id est per cuius acquisitionem aliquid dicitur fieri. Nihil ergo obstat per hoc quod dicitur, quod per naturam ex nihilo nihil fit, quin formas substantiales ex operatione naturæ esse dicamus. Nam id quod fit, non est forma, sed compositum; quod ex materia fit, et non ex nihilo. Et fit quidem ex materia, in quantum in materia est in potentia ad ipsum compositum, per hoc quod est in potentia ad formam. Et sic non proprie dicitur quod forma fiat in materia, sed magis quod de materiæ potentia educatur. Ex hoc autem ipso quod compositum fit, et non forma, ostendit Philosophus in VII *Metaph.* (text. xxv et xxvi), quod formæ sunt ex agentibus naturalibus. Nam, cum factum oporteat esse simile facienti, ex quo id, quod factum est, est compositum, oportet id quod est faciens, esse compositum, et non forma per se existens, ut Plato dicebat; ut sic sicut factum est compositum, quo autem fit, est

• forma in materia in actum reducta; ita generans sit compositum,
 • non forma tantum; sed forma sit quo generat: forma, inquam,
 • in hac materia existens, sicut in his carnibus et in his ossibus
 • et in aliis huiusmodi. »

Licet agminatim concurrant omnes Aquinatis philosophiæ hos-
 tes, non modo nihil unquam tam eleganter explicabunt, sed ne hoc
 quidem ipsum, quam subtiliter conclusum sit, intelligunt.

Quod de substantiali corporum compositione adnotavimus, hoc
 idem affirmari potest de illa alia maximi momenti questione que
 cum prima aretissima cognatione copulatur, videlicet de origine
 nostrarum idearum deque specie intelligibili et intellectu agente;
 et quamvis de hac controversia in omnibus fere operibus disputat
 diligentissime, uti videre est in utraque Summa, in Commentariis
 ad Magistrum Sententiarum, et ad Philosophum, et in pluribus
 opusculis; attamen nemo ibi inficias hanc eandem rem uberius
 versare in *Questionibus disputatis*, illamque a sophisticis adver-
 sariorum importunitatibus validius defendere. Hoc præstat et in
 questione de Anima, a. 4, ubi de intellectu agente et de specie
 intelligibili apposite disceptat, et de Verit., q. x., a. 6, ubi qua-
 rens utrum mens nostra cognitionem suam intellectivam a sensi-
 bilibus rebus accipiat, præclarissima, que de idearum nostrarum
 origine dici tradique possunt, erudite eleganterque persequitur.

Principio enim quatuor de humanæ scientiæ ortu atque origine
 recenset ac commemorat oppositas sententias; duas videlicet
 eorum philosophorum, qui arbitrantur scientiam nostram a causa
 prorsus extrinseca produci ac generari; duasque e contra illo-
 rum, qui contendunt ac propugnant humanam scientiam a causa
 intrinseca id est a nativa vi atque activitate humane intelligentiæ
 solummodo procreari atque oriri. Has quatuor explicatas ac
 memoratas opiniones a vero admodum aberrantes ita breviter,
 ingeniose acutèque labefactat ac refellit, ut culibet non hebeti
 neque poltioris philosophiæ experti illico appareat, ejus dispu-
 tandi rationem esse veram, acutam, ingeniosam, qualis ratio esse
 solet hominis ingenio sapientiæque pollentis et fortiter acriterque
 adversarios insectantis, nihilque prætereuntis eorum, que de
 qualibet proposita questione dici disceptarique solent. Disjectis
 ac profligatis adversariis, ita Aristotelis suamque prosequitur
 atque declarat sententiam.

• Et ideo præ omnibus prædictis positionibus rationabilior

• videtur sententia Philosophi, qui ponit scientiam mentis nostræ
 • partim ab intrinseco esse, partim ab extrinseco; non solum a
 • rebus a materia separatis; sed etiam ab ipsis sensibilibus.
 • Cum enim mens nostra comparatur ad res sensibiles que sunt
 • extra animam, invenitur se habere ad eas in duplici habitu-
 • dine. Uno modo ut actus ad potentiam; inquantum, scilicet, res
 • que sunt extra animam sunt intelligibiles in potentia. Ipsa
 • vero mens est intelligibilis in actu; et secundum hoc ponitur in
 • ea intellectus agens, qui faciat intelligibilia actu. Alio modo ut
 • potentia ad actum; prout scilicet in mente nostra formæ rerum
 • determinatæ, sunt in potentia tantum, que in rebus extra
 • animam sunt in actu; et secundum hoc ponitur in anima nostra
 • intellectus possibilis; cujus est recipere formas a sensibilibus
 • abstractas; factas intelligibiles actu per lumen intellectus
 • agentis. Quod quidem lumen intellectus agentis in anima ratio-
 • nali procedit, sicut a prima origine, a substantiis separatis,
 • præcipue a Deo. Et secundum hoc verum est quod scientiam a
 • sensibilibus mens nostra accipit; nihilominus tamen ipsa anima
 • in se similitudines rerum format, inquantum per lumen intel-
 • lectus agentis efficiuntur formæ a sensibilibus abstractæ intelli-
 • gibiles actu, ut in intellectu possibili recipi possint. Et sic etiam
 • in lumine intellectus agentis nobis est quodammodo omnis
 • scientia originaliter indita, mediantibus universalibus con-
 • ceptionibus, que statim lumen intellectus agentis cognos-
 • cuntur, per quas sicut per universalia principia iudicamus de
 • aliis, et ea præcognoscimus in ipsis. »

Ex locis paulo ante recitatis meridiana luce clarius legenti appa-
 rebit et Aquinatem philosophorum maximum exitisse et *Questio-
 nes disputatas* ab eo tanta sapientiæ abundantia tantoque acu-
 mine ingenii exaratas ac conscriptas ad cetera Aquinatis opera
 rite intelligenda esse quam maxime accomodatas. Hæ questiones
 philosophis christianis exhibent, si ita loqui fas est, armamenta-
 rium quoddam, ex quo id omne desumere licebit, quod ad philo-
 sophiæ ac religionis hostes profligandos armatos expeditosque
 illos reddet. Hoc ille unus inficiari audebit, qui vel in philosophia
 vel in harum *Questionum disputatarum* lectione hospes fuit et
 peregrinus.

Nullam profecto in hoc insigni præcellentique opere alicujus
 momenti philosophiæ questionem inexploratam insolutamque

relinquit. Quod ut magis atque magis manifestum fiat, ad exemplum specimenque quædam alia delibabo summam.

De rerum corporearum operatione atque activitate, qua in questione acerbissimum certamen est inter nos et corpuscularis philosophiæ sectatores, Aquinas diserte pertractat De Pot., q. III, a. 1, ibique divinam cooperationem cum creaturarum operatione late evolvit. Qui locus si animo vacuo et sciendi cupido ab omnibus studiose legeretur, præsertim vero responsio consideraretur attente ad dubium duodecimum et decimumtertium, et diligenter conferretur, cum iis, quæ de libero hominis arbitrio idem Aquinas tradit Qq. Disp., De Verit., q. xxiv et De Malo, q. vi, artic. unico, non dubito, quin complures veritatis evidentiæ coacti affirmare desinerent, Sanctum Doctorem docuisse præmotionem nescioquam, voluntatem humanam physice ad unum determinantem, cui operationi et sexcenta Sancti Doctoris loca e regione sunt opposita et præstantissimorum ejusdem interpretum fronte adversa pugnat judicium, Ferrariensis videlicet Cont. Gen., lib. IV, cap. xxii, et Cajetani in commentario Summæ Theol., I. p., q. xix, a. 8.

Quorum primus evolvens ex doctrina Aquinatis quomodo per Spiritum sanctum agimur ad mandata Dei implenda hæc diserte tradit.

« Ad hujus evidentiæ considerandum est primo, quod dicitur aliquid agi ad aliquid, quando ad aliquid agendum ab altero movetur. Et siquidem actio illi determinetur ab altero omnino, ita quod ipsum non sit indifferens ad agendum, sed agat præcise secundum inclinationem sibi ab altero ad unum determinatam, sic dicitur simpliciter agi : sicut bruta dicuntur agi in quantum sunt eis operationes a natura determinatæ ad unum : si autem actio non determinetur sibi ab altero, sed sic quidem moveatur ab altero sive inclinetur ad agendum, quod tamen in potestate sua sit agere et non agere, sive agere hoc modo aut illo, tale dicitur agi non simpliciter, sed secundum quid, *quia non determinatur sibi actio ab extrinseco ad unum, sed ipsum se determinat*, sed tamen aliquantulum inclinatur ad agendum ab extrinseco. Quia ergo sic Spiritus sanctus nos ad agendum inclinatur, quod libere tamen operamur et ex proprio arbitrio tamquam habentes in nostra potestate sequi aut non sequi Spiritus sancti inclinationem et motionem, ideo dicimur ab ipso agi non simpliciter, sed secundum quid : propter hoc dixit S. Thomas quod per Spiritum

sanctum quodammodo agimur, ut præcepta Dei impleamus. »

Cajetanus vero, acutissimus Aquinatis interpres, ad Magistri sui doctrinam ab adversariorum oppugnationibus defendendam disertis verbis sancire ac decernere non dubitavit in rerum creaturarum operationibus nullo pacto esse necessariam *præviam causæ primæ motionem, sed cooperativam sufficere*. Sed ne hæc vel falso vel ad invidiam a me videantur prolata, ipsius Cajetani citabo verba « Non enim (inquit) oportet, cum aliquis vult aliquid, seu cum sol illuminat, primam causam prævia motione cooperari, sed sufficit et exigitur eam intrinsece cooperari tali electioni vel illuminationi, et hoc quia cooperatio in unoquoque est secundum naturam unuscujusque, sic enim disponit omnia suaviter ; et paulo inferius puerilem esse sententiam edocet, quæ in cooperatione causæ primæ aliam admittit prioritatem, præter prioritatem *independentiæ et intimitatis*. Quocirca nemo mirabitur si idem Cajetanus (in I. p., q. xxii, a. 4), quasi præsciens futuri improbat famosam illam distinctionem *sensus compositi et sensus divisi*, quam tantopere decantant, qui præmotionem illam ad unum determinantem cum humana libertate nituntur componere. « Quæ communiter dicuntur de sensu composito et diviso, de necessitate consequente et consequentis... intellectum non quietant. » Ita præclare Cajetanus.

Quæ duorum sapientissimorum Thomæ Aquinatis interpretum loca sole ipso illustriora ac clariora sunt maximeque accomodata ad ostendendum splendore ac gloria nominis apud imperitam multitudinem perperam abuti, qui Aquinati magno illam præviae motionis ad unum determinatis tribuunt sententiam, a qua longe multumque omnia ejus scripta abhorrent. Sed unde declinavit, eo revertatur oratio.

Questioni mox memoratæ de causarum secundarum activitate alia non minus subtilis atque nobilis questio finitima est; de naturali videlicet omnium rerum ad proprios fines appetitu atque ordinatione et de principio *quod et quo*, ut aiunt, motus; quæ rationes late explicantur Qq. Disp., De Verit., q. xxii, a. 1. — Pari modo eademque doctrinæ profunditate tractat de Creatione : Qq. DD. De Pot., q. iii, ab art. 6. — De materia prima et utrum existere possit sine forma : Qq. DD. De Pot., q. iv, a. 1. — De Analogia Qq. DD. De Verit., q. ii, a. 11, ubi etiam de reali distinctione inter essentiam et existentiam et inter essentiam specificam et principia illam individuantia. — De mirabili unione animæ cum

corpore: Qq. DD. De Spirit. Creaturis. — De reali distinctione inter animam ejusque potentias: De Anima, a. 12 et de Animæ immortalitate, a. 14 ejusdem questionis. — De Divinæ essentiæ simplicitate: Qq. DD. De Pot., q. vii. — De Ideis divinis: Qq. DD. De Verit., q. iii. — Exquisitam subtilemque actus intellectionis analysim instituit; ubi etiam docet Verbum mentale non esse confundendum cum re intellecta, cum specie impressa, cum actione intelligendi: Qq. DD. De Pot., q. viii, a. 1.

Sed antequam finem de hac re dicendi faciam, non possum me cohibere, quin præclarissimum illum locum subjiciam, in quo disserens Angelicus de cognitione, quam de Deo in hac mortali vita habemus, mirifice eleganterque demonstrat nos in præsentî vita Deum *positivè* quamvis imperfecte cognoscere: Qq. DD. De Pot., q. vii, a. 5.

« Cum omne agens agat in quantum est, et per consequens agat
« aliquid simile, oportet formam facti aliquo modo esse in
« agente, diversimode tamen: quia quando effectus adæquat
« virtutem agentis, oportet quod secundum eandem rationem
« sit illa forma in faciente et in facto: tunc enim faciens et factum
« coincidunt in idem specie: quod contingit in omnibus univocis:
« homo enim generat hominem. Quando vero effectus non adæ-
« quat virtutem agentis, forma non est secundum eandem ratio-
« nem in agente et facto, sed in agente eminentius: secundum
« enim quod est in agente, habet agens virtutem ad producendum
« effectum. Unde si tota virtus agentis non exprimitur in facto,
« relinquitur quod modus quo forma est in agente, excedit
« modum quo est in facto. Et hoc videmus in omnibus agentibus
« æquivocis. Constat autem quod nullus effectus adæquat vir-
« tutem primi agentis; quod Deus est: alias ab una virtute
« ipsius non procederet nisi unus effectus. Sed cum ex ejus una
« virtute inveniamus multos et varios effectus procedere, ostendit
« nobis quod quilibet ejus effectus deficit a virtute agentis.
« Nulla ergo forma aliquid effectus divini est per eandem ratio-
« nem, qua est in effectu, in Deo: nihilominus oportet quod sit ibi
« per quemdam modum alioquem, et inde est quod omnes formæ,
« quæ sunt in diversis effectibus distinctæ et divisæ ad invicem,
« in eo uniantur, sicut in una virtute communi... Perfectiones re-
« rum creaturarum assimilantur Deo secundum unam et simplicem
« essentiam ejus. Intellectus autem noster cum a rebus creatis

« cognitionem accipiat, informatur similitudinibus perfectionum
« in creaturis inventarum, sicut sapientie, virtutis, bonitatis et
« hujusmodi. Unde sicut res create per suas perfectiones, aliqua-
« liter, licet deficienter, Deo assimilantur, ita et intellectus noster
« harum perfectionum speciebus informatur. Quandoncunque
« autem intellectus per suam formam intelligibilem alicui rei
« assimilatur, tum illud quod concipit et enunciat secundum
« illam intelligibilem speciem, verificatur de re illa, cui per suam
« speciem similatur: nam scientia est assimilatio intellectus ad
« rem scitam. Unde oportet quod illa, quæ intellectus harum
« specierum perfectionibus informatur de Deo cogitat, vel enun-
« ciat, in Deo vere existant, qui unicuique prædictarum specierum
« respondet, sicut illud, cui omnes similes sunt. Si autem hujus-
« modi intelligibilis species nostri intellectus divinam essentiam
« adæquaret in assimilando, ipsam comprehenderet, et ipsa con-
« ceptio intellectus esset perfecta Dei ratio. Non autem perfecte
« divinam essentiam assimilat species prædicta, ut dictum est;
« et ideo licet hujusmodi nomina, quæ intellectus ex talibus con-
« ceptionibus Deo attribuit, significant id, quod est divina sub-
« stantia, non tamen perfecte eam significant, secundum quod
« est, sed secundum quod a nobis intelligitur. »

Qui hæc S. Doctoris verba legere poterit, quin incomparabilis ingenii divinitatem admiratus fuerit, is profecto, quid sit ingenium, ignoret necesse est!

De *Questionibus disputatis* satis verba fecisse videor eaque attigisse, quæ necessaria mihi visa sunt, si non ad digne laudandam, quod impossibile, saltem ad simpliciter commonstrandam operis hujus præstantiam, quod non supervacaneum arbitror.

Verum enim vero *Questionibus disputatis* ut accederet effecti opusculum illud ejusdem Aquinatis « *De Ente et Essentia* », quod Cajetanus jure meritoque opus insigne appellat, quodque semper in maximo habitum est pretio a Scholasticorum peritissimis. Hoc præstans opusculum vulgari edique curavi simul cum enarratione Cardinalis de Vio Cajetani, viri doctissimi atque in exponenda Aquinatis mente interpretis acutissimi ac sapientissimi.

Quæ ad Ontologiam pertinent et scitu hisce temporibus maxime perutilia sunt, in Aquinatis opusculo tractantur accurate, dilucide, ingeniose; in doctissimo autem interpretis commentario et expli- cantur uberius, et a calumniis hostium vindicantur. Christiane

philosophiæ vera ac solida illic jaciuntur fundamenta et falsa illa principia stirpitur eradicator, ex quibus in sequioribus sæculis a nobisque minus remotis tanta errorum seges, tanta malorum labe, tanta philosophiæ perturbatio atque eversio exorta est.

Philosophandi illa ratio, quæ scholastica dicitur, quæque a pluribus Sanctis Patribus atque ab Ecclesiæ Doctoribus adumbrata ac ducta, a magno Aquinate ad supremum perfectionis atque gloriæ culmen evecta fuit, veram ac sublimem per tot sæcula societati christiænæ sapientiam impertita est; ita ut inter summa beneficia, quæ Doctori Angelico debet Ecclesia, illud numeretur, quod christianam philosophiam cum peripatetica tam belle sociaverit, ut Aristotelem Christo militantem non adversarium habeamus. Quare non nisi per dementia vel stultam arrogantiam nonnulli inter recentes græcula quadam loquacitate vociferantur, atque in vulgus spargunt philosophiæ scholasticæ instaurationem esse inter somnia amandandam, quippe quæ physicis experimentis atque naturalium disciplinarum progressioni jamdudum deprehensa est adversari. Hæc dica, quam peripateticæ philosophiæ impingunt, hæc criminatio, quæ apud illiteratos, hoc est apud plurimos de industria disseminatur, iudices nacta quandoque et physices et metaphysices imperitos non parum detrimenti intulit et philosophiæ et ipsis naturalibus disciplinis. Rem assero vulgari turbæ incredibilem sed veris sapientibus confessam et extra dubitationem positam. Veritatem factis opponi, metaphysica physicis, tum stultum atque insanum est asserere, tum hominis intemperantis et vulgi plebisque facili credulitate abutentis. Veram quippe philosophiam omnium laudatarum disciplinarum procreatricem atque parentem non adversariam habuere omnes omnium ætatum sapientes.

Quamobrem merito Tullius Lucullum sic inducit salse acriterque insectantem veteres quosdam qui nostrorum recentiorum ritu ut philosophiam labefactarent, ad physicos se conferebant. quos apud indoctos, imperitosque summis prosequebatur laudibus. « Primum mihi videmini, cum veteres physicos nominatis, « facere idem, quod seditiosi cives solent, cum aliquos ex anti- « quis claros viros proferunt, quos dicunt fuisse populares, ut « eorum ipsi similes esse videantur. Repetunt jam a P. Vale- « rio, qui exactis regibus primo anno consul fait : commemo- « rant reliquos... L. Cassium, Q. Pompeium, etiam P. Africanum

« referre in eundem numerum solent... Horum nominibus tot « virorum atque tantorum expositis eorum se institutum sequi « dicunt. Similiter vos cum perturbare ut illi rempublicam, sic « vos philosophiam bene jam constitutam velitis, Empedoclem, « Anaxagoram, Democritum, Parmenidem, Xenophaneum, Pla- « tonem etiam et Socratem profertis. » — Ita graphice et ad rem nostram aptissime summus Arpinas Aquinati magno fere concivis.

Verum si non de physica scientia agatur, sed de illis, qui physici nostris temporibus nominantur, diversum plane erit ferendum iudicium. Tribunal hic legitimum appello, id est homines non ignaros, sed utriusque scientiæ apprime peritos. Etenim affirmo inter eos, qui in physicis disciplinis excelendis principes habentur, non paucos reperiri, qui tametsi eruditissimi sint, nihilominus, cum de rerum essentiis, origine et finibus loqui aggrediuntur, in turpissimos prolabantur errores, eaque amplectuntur, ac propugnant, quæ ipsi nature contraria esse, tenebrasque rebus clarissimis obducere firmissimis non semel demonstratum est argumentis.

Quocirca horum virorum quantumvis, in naturalibus phenomemis describendis atque ad artium inventionem ordinandis ac digerendis summa sit diligentia, magna ac laudabilis peritia; tamen eorum auctoritas in physica rationali, in ea videlicet philosophiæ parte, quæ rerum naturalium abditas essentias et a sensuum cognitione maxime remotas mentis acie subtilique inquisitione perscrutatur, minima profecto censenda est.

Hujusmodi enim questiones intra physicarum disciplinarum fines atque cancellos claudi circumscribique minime patiuntur; scientias quippe experimentales atque empiricas sensibilibus phenomenorum confinia ac terminos nequaquam transilire in confesso est apud sapientes. Metaphysica vero altius sublimiusque se attollit, et limites experientie prætergressa in ipsam rerum naturam atque essentiam, aciem obtutumque defigit. In hac rerum essentialiumque exploratione ducem nobis adlegemus Angelicum Doctorem, sub ejusque vexillo tutum ac gloriosum nobis erit militare, cumque hostibus congredi.

Sed quoniam præstantissimi Aquinatis auctoritatem a nobis civiliter colendam, non famulanter adorandam ducimus, ea sola minime in hac sparta ornanda contenti erimus: auctoritas quippe

sola fidem facit, non scientiam generat, nosque si sumus qui auctorem ex scriptis iudicare, non scripta ex auctoris nomine pensare didicimus. Itaque Sapientia Aquinatis, quae in *Questionibus disputatis* praesertim tanta claritatis luce refulget, diu multumque est consideranda, discutienda, non communi popularique trutina, sed aurificis quasi statera examinanda, factis ipsis recens cognitis atque exploratis sedulo applicanda, cum ceterorum philosophorum pronunciatis comparanda; eo animo ac consilio ut nostrae aetatis pseudophilosophorum calumniae non nominis auctoritate, sed argumentorum vi ac pondere refellantur.

Sed jam video sentioque me longius esse proVectum, quam proposita ratio fortasse postulare videbatur. Verum in tanta rerum praestantissimarum abundantia ipse incredibilis disputationis ordo me pene invitum traxit, limitesque, quos mihi initio proposueram transilire penitus compulit.— Quid enim gratius, quid optabilius, quid divinius dici cogitarique potest, quam questiones illas oratione persequi, de quibus Summus Aquinas tanta rerum copia ac varietate, tanta gravitate tantoque sententiarum pondere, tanta denique perspicuitate verborum sapientissime disputavit? ita ut non homo in terris satus sed angelus e caelo immissus atque ad ceteros homines sapientiam docendos delapsus jure praedicari nominarique queat.

At ne aliena nimium abuti videar patientia ad finem exitumque properat ac festinat oratio mea, quae ad vos convertitur, religiosissimi ac lectissimi juvenes, qui in hoc nostro Gregoriano Archigymnasio severioribus disciplinis tanta cum laude operam navatis, vosque orat atque obtestatur, ut Aquinatis sapientiam, cui jam vos deditis magna cum letitia videmus, in singulos dies majori, si fieri potest, animi ardore, diligentia, studio capessatis atque amplectamini: illam inquam sapientiam, quam tantopere omnes omnium superiorum aetatum sapientes coluerunt, meritisque ornarunt laudibus; quam tot Supremi Ecclesiae Pontifices amplissimis cumulaverunt honoribus; quam ipsi Religionis nostrae hostes non sine dolore ac fremitu admirati sunt. Quamobrem immortalia Thomae Aquinatis volumina, ea praesertim, quae vobis hac nova *Questionum disputatarum* editione exhibui, dicandaque censui, diurna atque nocturna versate manu; neque committite, ut multitudinis turbæque, loquacitas, criminationes, risus ac diceria a nobili vos abducant ac deterreant proposito.

Id in magnum Religionis ac ipsius civitatis vertet commodum, atque inde etiam patebit sapientissimo consilio Leonem XIII instaurationem philosophiæ ad Angelici sapientiæ normam nobis molendam decrevisse. Etenim brevi temporis intervallo fortasse videbimus plures scientiarum cultores, qui Aquinatis sapientiam aspernebantur, ad eam ipsam tamquam ad portum tranquillum ac tutissimum receptos ac revocatos; et sic sedatis animorum ardoribus conversisque hominum studiis summa laus ac gloria Aquinatis philosophiæ cultoribus tribuetur ab illis ipsis, qui anticipatis abrepti opinionibus exoptabili humani generis progressioni adversam et inimicam describebant nobilem atque elegantem illam philosophiam ex qua tam cumulat honoris, tanta bonorum seges in homines manavit. Macti ergo virtute, ingenioque generosi adolescentes, et si quidpiam commodi atque utilitatis hac mea industria, hoc meo qualicumque labore vobis attuli, Deo O. M. bonorum omnium largitori meritam habete Gratiam.

Romæ, idibus januarii anni MDCCCLXXXIII.

MICHAEL DE MARIA, S. J.